

The study of the relationship between the hidden curriculum components and the national identity of high school students

Reza Ali Norozi, Tayebe Janat Fereidoni, Maryam Moshakelaye,

¹Associate Professor, Department of Educational Sciences and Psychology, Isfahan University, Isfahan, Iran.

^{2,3}M.A graduated student

بررسی رابطه بین مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه

رضا علی نوروزی، طیبه جنت فریدونی، مریم مشاکلایه*
^۱استادیار دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
^{۲،۳}دانش‌آموخته کارشناسی ارشد

Abstract

To find out the relationship between hidden curriculum components and the national identity of high school students, this research has been done. The present study is implemented on the basis of descriptive- correlation method. The statistical populations of this study are the second and the third grad high school students of West Mazandaran province. 414 students are selected based on stratified sampling method. Two sorts of questionnaires were designed by the researcher and had been answered by the participant. In order to measure the effect of hidden curriculum components, the first one focused on the social atmosphere of school, organizational structure, teacher-learner interaction, and physical structure of school and classroom. The second one, however, focused on the national identity. On the basis of Coronbach's Alpha coefficient, the reliability of hidden curriculum factors and the national identity were calculated as 85% and 81%. Descriptive statistic and Regression analysis have been used so as to analyze data. The results indicate that there is a significant relationship - with 95% certainty- between the hidden curriculum components and national identity of students. Also, some elements such as social atmosphere of school, organizational structure of school, teacher-learner interaction, physical structure of school and classroom are related with national identity of students, having 95% of certainty. The findings show that as each and every of the above-mentioned factors increase, the amounts of national identity of students increases, too. The variable of teacher-learner interaction possesses the most correlation with the national identity.

Keywords: curriculum, hidden curriculum, hidden curriculum components, national identity

چکیده

این تحقیق با هدف بررسی رابطه بین مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه انجام شده است. روش آن توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این تحقیق دانش‌آموزان سال دوم و سوم دبیرستان‌های غرب استان مازندران، به تعداد ۱۷۹۷۹ نفر هستند و حجم نمونه شامل ۴۱۴ نفر از دانش‌آموزان می‌شود که به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. پرسشنامه محقق ساخته برای بررسی مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان که شامل جو اجتماعی مدرسه، ساختار سازمانی، تعامل معلم و دانش‌آموز و ساختار فیزیکی مدرسه و کلاس درس و پرسشنامه محقق ساخته هویت ملی که پس از تعیین روایی و پایایی، پایایی برنامه درسی پنهان ۸۵٪ و هویت ملی ۸۱٪ به روش آلفای کرانباخ محاسبه شد، توسط پاسخ‌گویان تکمیل گردید. در بخش تحلیل آماری از شاخص‌های آماری توصیفی و رگرسیون استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که بین مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش‌آموزان با ۹۵٪ اطمینان رابطه وجود دارد. بین جو اجتماعی مدرسه، ساختار سازمانی مدرسه، تعامل معلم و دانش‌آموز و ساختار فیزیکی مدرسه و کلاس درس و هویت ملی دانش‌آموزان با ۹۵٪ اطمینان رابطه وجود دارد. همچنین یافته‌ها نشان دادند که افزایش در هر یک از مؤلفه‌ها بر میزان هویت ملی نیز افزوده می‌شود و بیشترین رابطه مربوط به متغیر تعامل معلم و دانش‌آموز است.

واژگان کلیدی: برنامه درسی، برنامه درسی پنهان، مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان، هویت ملی

مقدمه

متأثر از عناصر قدرت، جمعیت و تشویق به طور ضمنی می‌آموزند (Landon, 1999 Car). از آن زمان، بحث در مورد برنامه درسی پنهان شدت گرفت و تعاریف، تحلیل‌ها و نظریه‌های گوناگونی در این زمینه ارائه شد. برنامه درسی پنهان از یادگیری‌هایی حکایت می‌نماید که در چهار چوب اجرای برنامه درسی تصریح شده است و به دلیل حضور در بطن و متن فرهنگ حاکم بر نظام آموزشی دانش‌آموزان تجربه می‌کنند و تجربه‌های یادگیری که بدین وسیله حاصل می‌شود، عمدتاً در قالب مجموعه‌ای از انتظارها و ارزش‌ها تبلور می‌یابد و کمتر معطوف به حوزه دانستنی‌ها یا شناخت، مربوط دانسته شده است (Mehrmohammadi, 2008). برنامه درسی پنهان، انتظارات، قوانین یا مشاوره‌ها و دستورالعمل‌های مشاوره‌ای را در بر می‌گیرد که مستقیماً آموزش داده نمی‌شود. زیرا برای عموم شناخته شده نیست (Mailez, 2009).

صاحب نظران هر یک از منظری ابعاد متفاوتی از برنامه درسی پنهان را مدنظر قرار دارند. آهولا (Ahola, 2000) چهار بعد یادگیری یادگرفتن، یادگیری حرفه، یادگیری تخصصی و یادگیری بازی را مطرح کرد (Anderson, 2001). علیخانی، ارتباط متقابل افراد مدرسه، ساختار سازمانی مدرسه و ساختار فیزیکی مدرسه و کلاس درس را مدنظر قرار داده است (Alikhani, 2003). سیلور و همکاران (Silver & ect, 2003) ساختار سازمانی مدرسه، جو اجتماعی و تعامل معلم و دانش‌آموز را جزو برنامه درسی پنهان می‌دانند. گوردون نیز طبق تحقیقات انجام شده در زمینه برنامه درسی پنهان و سه رویکرد، تحت عناوین «نتیجه (Result)، فرآیند (Process) و زمینه (Back ground)» برنامه درسی پنهان را از برنامه درسی رسمی مؤثرتر و آشکارتر می‌داند (Gordon, 1999). قورچیان در پژوهش خود با استفاده از دسته بندی لیندابین (Lindabin, 1985) به چهار نظریه (غیر نظری، کارکردی، انطباقی، انتقادی یا مقاومت) در مورد برنامه درسی پنهان اشاره کرده، نظریه مقاومت را به عنوان قابل دفاع‌ترین نظریه برای مطالعه برنامه درسی پنهان معرفی کرده است (Ghorchiyan, 1994).

برنامه درسی (Curriculum) به محتوای رسمی و غیر رسمی، فرآیند، محتوا، آموزش‌های آشکار و پنهانی اطلاق می‌گردد که به وسیله آنها فراگیرنده تحت هدایت مدرسه، دانش لازم را به دست می‌آورد و مهارت‌ها را کسب می‌کند و گرایش‌ها، قدرشناسی‌ها و ارزش‌ها را در خود تغییر می‌دهد (Maleki, 2009). همچنین دانش‌آموزان در نظام‌های آموزشی تجارب بسیار ارزشمندی را فرا می‌گیرند که بخش اعظم آنها در برنامه‌های درسی طرح ریزی شده، مشخص نیست. در واقع دانش‌آموزان بیش از آن چیزی که به صورت نظام‌مند و سازمان یافته از طریق مدارس و به واسطه معلمان به آنها آموزش داده می‌شود، یاد می‌گیرند (Fathi & Vahede chokade, 2006). عوامل دیگری به طور اجتناب ناپذیر در کنار برنامه درسی رسمی وجود دارند که در بسیاری از جنبه‌ها به طور گسترده پایدارتر و نافذتر، در شکل‌گیری تجارب، انتقال افکار، نگرش‌ها، ارزش‌ها و اعمال و رفتار دانش‌آموز تأثیر می‌گذارند و نفوذ آنها کل فرایند تعلیم و تربیت را تحت تأثیر قرار می‌دهند. چنین تجاربی را که در طی تحصیل در مدرسه و کلاس درس آموخته و درک می‌شود و جزو برنامه درسی از قبل تعیین شده نیست، برنامه درسی پنهان (Hidden curriculum) یا قصد نشده گویند که دارای آثار منفی و مثبت فراوان بر دانش‌آموزان است. کم توجهی و غفلت از آثار منفی می‌تواند تحقق اهداف والای تعلیم و تربیت را دچار مشکل سازد (Ali & Mehrmohammadi, 2005).

نخستین بار فیلیپ جکسون (Flip Jaksoun, 1968) بر اصطلاح برنامه درسی پنهان در کتاب «زندگی در کلاس درس» تأکید کرده است. او به طور کلی بنیان‌گذار این اصطلاح محسوب می‌شود (Mars, 1997). جکسون به پیامدهای ثانوی نظام آموزشی و دامنه وسیعی از نتایجی که برنامه درسی رسمی می‌تواند سبب وقوع آن شود، اشاره دارد. او برنامه درسی پنهان را مؤثرتر از برنامه درسی آشکار می‌داند و اعتقاد دارد که شاگردان این برنامه از طریق جنبه‌های غیر آکادمیک محیط مدرسه و روابط اجتماعی

یافته‌های تحقیقاتی نشان می‌دهد که عوامل گوناگونی در شکل‌گیری برنامه درسی پنهان دخالت دارند. از جمله: الف) جو اجتماعی (Social Search) مدرسه، که ساختار غیر رسمی مدرسه را شکل می‌دهد، بسیاری از نظریه پردازان سازمانی معتقدند که برای فهم سازمان، اهمیت سازمانی غیر رسمی به مراتب بیش از ساختار رسمی است (Sharepor, 2008). جو اجتماعی عامل نافذی در مدرسه است و کمتر از طریق اعمال آشکار مشخص می‌شود و شامل ارتباطات میان فردی بین دانش‌آموزان و هیأت آموزشی و همچنین فرهنگ موجود بین همسالان است (Silver & ect, 1999). برنامه درسی پنهان روی عکس‌العمل‌های اجتماعی تأثیرگذار است و با توجه به فرهنگ (Culture) متفاوت است (Mailez, 2009). ب) ساختار سازمانی مدرسه (School Organizational Structure)؛ دیوانسالاری (Bureaucracy) اداری مدرسه، غالباً همراه با مجموعه‌های فشرده قوانین، مقررات، روش‌ها و نظام‌های مدیریت آن یک عنصر پر اهمیت برنامه درسی غیر مدون (پنهان) محسوب می‌شود. بسیاری از جامعه‌شناسان این جنبه‌های فرآیند آموزشگاهی را به عنوان یک عامل اولیه در اجتماعی شدن کودک و نوجوان تلقی می‌کنند (Silver & ect, 2003). ساختار سازمانی مدرسه در ایجاد برنامه درسی پنهان مؤثر است. زیرا در مدرسه برای اداره امور مختلف مانند کلاس بندی، گروه بندی دانش‌آموزان، روش‌های ارزشیابی انواع آزمون، امتیازات، موفقیت در آزمون و ... مسائل انضباطی، روش‌های تشویق و تنبیه، فعالیت‌های فردی و گروهی دانش‌آموزان و مشارکت یا عدم مشارکت آنان در اداره مدرسه و عوامل مشابه، ضوابط و مقرراتی وضع می‌شود، که هر یک از این قوانین و مقررات در شخصیت دانش‌آموز تأثیر می‌گذارد (Maleki, 2009). ج) تعامل معلم و دانش‌آموز (Teacher and student inter faction)؛ تعامل معلمان و دانش‌آموزان در کلاس درس به وسیله ساختار مدرسه و سازمان اجتماعی غالب بر آن تحت تأثیر قرار می‌گیرد. این گونه ارتباطات به نوبه خود یک اثر مستقیم بر بافت سازمانی نحوه ارائه تکالیف یادگیری دارد (Silver & ect, 2003). طرز تلقی و رفتار معلم از عوامل مؤثر، تشکیل دهنده طرز

تلقی‌های دانش‌آموز است (Maleki, 2009). تعامل معلم و دانش‌آموز بر اعتماد به نفس دانش‌آموزان نقش دارد. اگر معلمی کاری را فراتر از توانایی یک دانش‌آموز طراحی کند، اعتماد به نفس افت می‌کند و بر عکس (Anthony, 2007). د) ساختار فیزیکی مدرسه و کلاس درس (School physical educational structure)؛ بعد فیزیکی فضای آموزشی، شامل محوطه، فضای سبز، ساختمان‌های آموزشی که برای محیط آموزش و یادگیری در نظر گرفته شده است (Zamani & Nsr esfahani, 2007). گتزلد (Getzlez, 1974) معتقد است که ساختار فیزیکی مدرسه و کلاس درس نیز می‌تواند تصورات خاصی را به ذهن دانش‌آموزان القا کند. به عنوان مثال، کلاس درس مستطیل شکل که میز و نیمکت دانش‌آموزان در ردیف‌های مستقیم به هم پیوسته و به کف کلاس پیچ شده‌اند و میز معلم رو به روی آنها در وسط کلاس قرار گرفته، این تصور را به ذهن القا می‌کند که دانش‌آموزان موجوداتی خالی از ذهن و تحت کنترل معلم - که تنها منبع و محور یادگیری است - هستند (Gordon, 1999) و در شکل‌گیری برنامه درسی پنهان دخالت دارند. هویت (Identity) به معنای آگاهی فرد از کیستی فردی و تعلقات اجتماعی‌اش به کار می‌رود. طبعاً این آگاهی معطوف به آن دسته از ارزش‌ها و معانی است که برای فرد از اولویت بیشتری برخوردارند. همچنین این آگاهی گرچه از طریق فرآیند فردیت بخشیدن حاصل می‌شود، اما صرفاً یک احساس درونی و فردی باقی نمی‌ماند بلکه از طریق نشان دادن همگنی‌ها و ناهمگنی‌های فرد با افراد و گروه‌های دیگر نمود بیرونی و جمعی می‌یابد و به بنیادی برای ارتباط و کنش اجتماعی و سیاسی تبدیل می‌شود (Delavari, 2010). هویت دارای سطوح و مراتب مختلفی است و به طور کلی از دو بعد فردی و جمعی (اجتماعی) قابل تعریف است (Salehi omran & ect, 2008). روان‌شناسان معتقدند که جنبه اصلی هویت به ویژگی‌های شخصیتی و احساس فرد معطوف هستند، از این دیدگاه هویت عبارت است از احساس تمایز شخصی، احساس تداوم شخصی و احساس و استقلال شخصی (Goolmohammadi, 2001). هویت انواع مختلفی دارد. در

جامعه از گذشته تاریخی و احساس دلبستگی به آن و احساس هویت تاریخی و هم تاریخ پنداری پیوند دهنده نسل‌های مختلف به یکدیگر که مانع جدا شدن یک نسل از تاریخش می‌شود. احساس و تفسیر مشترک تاریخی اثرگذار است. اعضای یک ملت نسبت به گذشته خود باید تفسیری همانند و ارزش گذاری مشابه و تعلق مشترک و تعهد مناسب داشته باشد. (Abolhasani, 2008). با توجه به مبانی نظری فوق هویت ملی جنبه‌ای از هویت جمعی است که در قالب فرد بسیاری از احساسات و وفاداری‌های خود را به سرزمین و اعتقادات خود ابراز می‌کند و با توجه به اهمیت وجود احساس هویت ملی همه در تلاش‌اند که از طریق مختلف این احساس را در بین افراد به ویژه دانش‌آموزان تقویت کرده، توسعه دهند و نقش آموزش و پرورش در تقویت همبستگی اجتماعی و هویت بخشی غیر قابل انکار است و این نقش از طریق برنامه‌های درسی پررنگ‌تر است و با وجود آن که مهمترین و مؤثرترین محتواها و تجاربی که دانش‌آموزان در فرآیند آموزش و زندگی در مدرسه به طور طبیعی می‌آموزند، ازسرخ آموخته‌های غیر مدون (Unstudied Curriculum) و نامشهود (Latent)، غیر تعمدی (Non-deliberate) و پیش‌بینی نشده (برنامه درسی پنهان) است و اکثر صاحب نظران، گستردگی، پایداری و نفوذ این تجارب به ظاهر خاموش، فراموش شده و پنهان را در شکل‌گیری ابعاد گوناگون شخصیت دانش‌آموزان، معلمان و کل فرآیند تعلیم و تربیت بیشتر از برنامه‌های درسی آشکار می‌دانند (Alikhani, 2003) و از جهت این که برنامه درسی پنهان در اجتماعی شدن نقش دارد و هویت ملی هم یکی از ابعاد هویت اجتماعی است دارای اهمیت و ضرورت است. در رابطه با این موضوع، تحقیقات چندی انجام شده است که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود (Izadi & ect, 2009) در پژوهش خود با عنوان بررسی نقش برنامه درسی پنهان در ایجاد نگرش به اقتدار، تقویت هویت ملی و جهانی شدن در دبیرستان‌های متوسطه مازندران، عنوان می‌کنند که برنامه‌های درسی پنهان در تقویت هویت ملی و ایجاد نگرش جهانی شدن نقش دارند. مهram (Mahram, 2006) در تحقیق خود با عنوان نقش مؤلفه‌های برنامه

یک دسته بندی کلی می‌توان دو نوع هویت را از یکدیگر متمایز کرد. هویت فردی و هویت جمعی (Loghmanniya, 2012). یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت جمعی، هویت ملی است که نیاز به آن و احساس تعلق، وفاداری و گرایش به سمت آن از ضرورت‌های انکار ناپذیر در هر جامعه‌ای است امروزه این مفهوم به قدری اهمیت پیدا کرده است که برخی از اندیشمندان، هویت ملی را زیر بنای تمامی انواع هویت‌ها می‌دانند (Loghmanniya, 2012) به زعم رهبر انقلاب اسلامی، هویت ملی هر ملت، مجموعه فرهنگ‌ها و باورها و خواست‌ها و آرزوها و رفتارهای اوست. یک ملت مذهبی، یک ملت موحد، یک ملت مؤمن و یک معتقد به پاکان درگاه الهی و اهل بیت پیغمبر (ص) است (Najafi, 2010). هویت ملی از عناصر و مؤلفه‌های گوناگونی تشکیل شده است. مهمترین مؤلفه‌های ملی در علوم اجتماعی، زبان، دین و آداب و رسوم مشترک در علوم سیاسی، داشتن نظام و ساختار سیاسی مشترک، جغرافیا، داشتن مرز و سرزمین مشترک، تاریخ و گذشته مشترک است (Mansouri & fereydooni, 2009). اکبری و عزیزی (Akbari & Azizi, 2008) در بررسی مدل اندازه‌گیری هویت ملی نشان دادند که مهمترین ابعاد سازنده هویت ملی دانش‌آموزان به ترتیب بُعد جغرافیایی سرزمین (Land)، بعد فرهنگی (Cultural) و بعد تاریخی (Historical) است. بُعد سرزمین عبارت است از: محیط جغرافیایی تبلور فیزیکی، عینی، ملموس و مشهور، هویت ملی به شمار می‌آید. برای شکل‌گیری هویت واحد ملی، تعیین محدود و قلمرو یک سرزمین مشخص ضرورت تام دارد. تعریف هویت در این بُعد عبارت است از: نگرش مثبت به آب و خاک به این جهت که ما ساکن یک کشور و یک سرزمین معین هستیم و از جایگاه مشخصی در نظام هستی برخورداریم (Abolhasani, 2008). بعد فرهنگی. مجموعه آداب و رسوم، خوی‌ها، خصلت‌ها و چگونگی روابط حاکم بر مجموعه‌ها و گروه‌های انسانی است. ضمن آن که خود زاینده زندگی اجتماعی انسان‌هاست، تأثیر شگرف و غیرقابل تردیدی بر هویت اجتماعی و ملی ملت‌ها دارد (Najafi, 2010). بعد تاریخی هویت ملی عبارت است از: آگاهی مشترک افراد یک

برنامه درسی پنهان عنوان می‌کنند که تعامل میان معلم و دانش‌آموز برنامه درسی پنهان را ایجاد می‌کند. ویز (Veiz, 2008) در تحقیق خود تحت عنوان ادراکات معلم از ساختار هویت ملی از طریق برنامه درسی مطالعات اجتماعی مدرسه ابتدایی در مالاوی عنوان می‌کند که برنامه درسی مطالعات اجتماعی مالاوی تقویت‌کننده هویت ملی است و مصاحبه‌شوندگان عوامل ضمنی را نیز دخیل می‌دانند که تکمیل برنامه درسی جدید را به همراه دارد. بنابراین با توجه به تحقیقات انجام شده و دیدگاه‌های مطرح شده، مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان تأثیری به مراتب عمیق‌تر بر دانش‌آموزان دارد. لذا محقق با این مسأله روبه‌رو بود که آیا بین مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش‌آموزان دوره متوسطه رابطه وجود دارد یا خیر.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان سال دوم و سوم غرب استان مازندران که تعداد آنها ۱۷۹۷۹ نفر بودند. ۴۱۴ نفر از دانش‌آموزان به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای به عنوان نمونه انتخاب شدند و ابزار گردآوری اطلاعات دو پرسشنامه محقق ساخته بود که جهت بررسی روایی پرسشنامه‌ها و پس از جرح و تعدیل اصلاحات پیشنهادی، روایی پرسشنامه‌های محقق ساخته تأیید گردید و همچنین برای سنجش متغیر برنامه درسی پنهان از پرسشنامه ۳۷ گویه‌ای برای هر یک از ابعاد جو اجتماعی ۹ گویه، ساختار سازمانی ۹ گویه، تعامل معلم و دانش‌آموز ۱۰ گویه و ساختار فیزیکی مدرسه و کلاس درس ۸ گویه که پایایی آن ۰/۸۵ برای سنجش متغیر هویت ملی از پرسشنامه ۲۶ گویه‌ای که پایایی آن ۰/۸۱ محاسبه گردید، استفاده شد و همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار استنباطی و تحلیل رگرسیون استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

فرضیه کلی بین برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. نتایج جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که شاخص برنامه درسی پنهان به تنهایی توانسته است میزانی از واریانس هویت ملی را توضیح دهد. ضریب تعیین محاسبه شده برای

درسی پنهان در هویت علمی دانشجویان در دانشگاه فردوسی مشهد، عنوان می‌کند که مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان شامل استاد یا دانشجو، مکان فیزیکی، روش تدریس، ارزشیابی، محتوا و قوانین و مقررات در کاهش هویت علمی دانشجویان نقش دارند. فتحی واجارگاه و واحد چوکده (Fathi vajargahi & Vahed chokade, 2006) در تحقیق خود تحت عنوان شناسایی آسیب‌های تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان در نظام آموزش متوسطه نظری عنوان می‌کنند که مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان جو اجتماعی مدرسه، ساختار سازمانی و تعامل معلم و دانش‌آموز بر تربیت شهروندی دانش‌آموزان نقش دارد. سعیدی رضوانی (Saeedi rezvani, 2001) در پژوهش خود تحت عنوان برنامه درسی پنهان در درس بینش اسلامی دوره متوسطه و ارائه راهبردهایی برای استفاده عنوان می‌کند که برنامه درسی پنهان در درس بینش اسلامی نقش دارد. مهدوی و پیلتن (Mahdavi & Piltan, 2009) در تحقیق خود تحت عنوان بررسی جامعه‌شناختی نقش مدارس در شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان سال سوم پیش‌دانشگاهی شهر شیراز عنوان می‌کنند که در تکوین هویت ملی تعاملات اجتماعی مبادله‌ای عاطفی (صمیمی) و گفتگویی به ترتیب دارای اثر مثبت هستند؛ ولی تعاملات معطوف به قدرت بر هویت ملی، اثر منفی می‌گذارند و در نهایت هر چه میزان تعاملات صمیمانه (عاطفی)، مبادله‌ای و گفتگویی بین اولیای مدرسه و دانش‌آموزان بیشتر شود، هویت ملی تقویت می‌گردد. علیزاده اقدام و همکاران (Alizadeh aghdam & ect, 2010) در تحقیق خود تحت عنوان نقش آموزش در ارتقای شاخص‌های هویت ملی دانش‌آموزان شهر زنجان عنوان می‌کنند که آموزش در ارتقای شاخص‌های هویت ملی دانش‌آموزان تأثیر دارد. مدیها ساری (Mediha sari) و احمد داکانی (Ehmet dakani, 2009) در تحقیق خود تحت عنوان برنامه درسی پنهان بر دستیابی به ارزش توجه به مقام انسانی یک مطالعه کیفی در دو مدرسه راهنمایی آدانا عنوان می‌کنند که برنامه درسی پنهان روی احترام و توجه به مقام انسانی نقش دارد. لنگوت و میتچل (Langhout & Mitchell, 2008) در تحقیق خود تحت عنوان بررسی رابطه میان تجربیات معلم و دانش‌آموزان در

معناداری وجود دارد. ضریب ثابت B برابر است با ۵۱/۱۹۴ و ضریب زاویه خط رگرسیون ۱/۲۸۷ به دست آمده است. معادله رگرسیون خطی برای این متغیر این گونه است:
 (برنامه درسی پنهان) $۱/۲۸۷ + ۵۱/۱۹۴ =$ هویت ملی
 معادله بالا نشان می‌دهد که به ازای ۱ واحد که به متغیر برنامه درسی پنهان فرد اضافه می‌شود، میزان ۱/۲۸۷ واحد به هویت ملی او افزوده می‌گردد.
 فرضیه ویژه اول: بین جو اجتماعی مدرسه و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

این متغیر، ۱۹۰/ است. می‌توان گفت ۱۹ درصد از تغییرات هویت ملی مربوط به برنامه درسی پنهان است. این جدول همچنین گویای این مورد است که ضریب همبستگی بین این دو متغیر ۰/۴۳۵ است.
 تحلیل واریانس مدل رگرسیونی در جدول شماره ۲ ارائه شده است. نتایج نشان می‌دهد که مدل معنادار است ($sig < 385/96=412$ و $F 1$) یعنی شاخص برنامه درسی پنهان با هویت ملی رابطه دارد.
 نتایج جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که بین برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه مثبت

جدول ۱ - خلاصه مشخصات تحلیل رگرسیونی برنامه درسی پنهان روی هویت ملی

مدل	R	R ^۲	R ^۲ تصحیح شده	خطای معیار
شاخص برنامه درسی پنهان	۰/۴۳۵	۰/۱۹۰	۰/۱۸۸	۹/۵۶

جدول ۲ - تحلیل واریانس برنامه درسی پنهان روی هویت ملی

Sig	F	میانگین مربعات	Df	مجموع مربعات	پیش‌بین
/۰۰۰	۹۶/۳۸۵	۸۸۲۱/۰۶	۱	۸۸۲۱/۰۶	رگرسیون
		۹۱/۵۱۹	۴۱۲	۳۷۷۰۵/۹۹۵	باقی مانده
			۴۱۳	۴۶۵۲۷/۰۵۶	کل

جدول ۳ - ضرایب رگرسیونی متغیر مستقل روی هویت ملی

sig	t	ضریب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		مدل
		Beta	خطای معیار	B	
/۰۰۰	۱۵/۹۹۳		۳/۲۰۱	۵۱/۱۹۴	مقدار ثابت
/۰۰۰	۹/۸۱۸	۰/۴۳۵	۰/۱۳۱	۱/۲۸۷	برنامه درسی پنهان

نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که با رد فرض صفر، بین ساختار سازمانی و هویت ملی رابطه وجود دارد ($p < .001$). با مقادیر مقدار ثابت $63/827$ و ضریب زاویه رگرسیون $.821$.

شکل معادله رگرسیون خطی به صورت زیر است:

(ساختار سازمانی) $.821 + 63/827 =$ هویت ملی

معادله بالا نشان می‌دهد که به ازای ۱ واحد که به متغیر ساختار سازمانی اضافه می‌شود، میزان $.821$ واحد به هویت ملی افزوده می‌گردد.

فرضیه ویژه سوم: بین تعامل معلم و دانش‌آموز و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

نتایج جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که بین جو اجتماعی مدرسه و هویت ملی رابطه مثبت وجود دارد ($p < .001$). ضریب ثابت B برابر است با $61/573$ و ضریب زاویه خط رگرسیون $.848$. به دست آمده است. معادله رگرسیون خطی برای این متغیر این گونه است:

(جو اجتماعی مدرسه) $.848 + 61/573 =$ هویت ملی

معادله بالا نشان می‌دهد که به ازای ۱ واحد که به متغیر جو اجتماعی اضافه می‌شود، میزان $.848$ واحد به هویت ملی افزوده می‌گردد.

فرضیه ویژه دوم: بین ساختار سازمانی مدرسه و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

جدول ۴ - ضرایب رگرسیونی جو اجتماعی روی هویت ملی

Sig	t	ضریب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		مدل
		Beta	خطای معیار	B	
.000	17/474		3/524	61/573	مقدار ثابت
.000	5/936	.281	.143	.848	جو اجتماعی

جدول ۵ - ضرایب رگرسیونی ساختار سازمانی روی هویت ملی

sig	T	ضریب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		مدل
		Beta	خطای معیار	B	
.000	17/474		2/518	63/827	مقدار ثابت
.000	7/469	.345	.110	.821	ساختار سازمانی

نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که با رد فرض صفر، بین تعامل معلم و دانش‌آموز و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد (sig=/.۰۰۰). با مقادیر ثابت ۶۱/۳۷۳ و ضریب زاویه رگرسیون ۰/۷۴۹، شکل معادله رگرسیون خطی به صورت زیر است:

$$\text{هویت ملی} = ۰/۷۴۹ \times \text{دانش‌آموز} + ۰/۳۷۳$$

معادله بالا نشان می‌دهد که به ازای ۱ واحد که به متغیرساختار فیزیکی اضافه می‌شود، میزان ۰/۷۴۹ واحد به هویت ملی افزوده می‌گردد.

نتایج جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که با رد فرض صفر، بین ساختار فیزیکی مدرسه و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد (sig</.۰۰۱). با مقادیر ثابت ۶۸/۶۰۳ و ضریب زاویه رگرسیون ۰/۶۲۸، شکل معادله رگرسیون خطی به صورت زیر است:

$$\text{هویت ملی} = ۰/۶۲۸ \times \text{ساختار فیزیکی} + ۰/۶۰۳$$

معادله بالا نشان می‌دهد که به ازای ۱ واحد که به متغیرساختار فیزیکی اضافه می‌شود، میزان ۰/۶۲۸ واحد به هویت ملی افزوده می‌گردد.

نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که با رد فرض صفر، بین تعامل معلم و دانش‌آموز و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد (sig=/.۰۰۰). با مقادیر ثابت ۶۱/۳۷۳ و ضریب زاویه رگرسیون ۰/۷۴۹، شکل معادله رگرسیون خطی به صورت زیر است:

$$\text{هویت ملی} = ۰/۷۴۹ \times \text{دانش‌آموز} + ۰/۳۷۳$$

معادله بالا نشان می‌دهد که به ازای ۱ واحد که به متغیرتعامل اضافه می‌شود، میزان ۰/۷۴۹ واحد به هویت ملی افزوده می‌گردد.

فرضیه ویژه چهارم: بین ساختار فیزیکی مدرسه و

جدول ۶ - ضرایب رگرسیونی تعامل معلم و دانش‌آموز روی هویت ملی

sig	T	ضریب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		مدل
			B	خطای معیار	
/.۰۰۰	۲۴/۷۹۷	/۰۳۹۱	۲/۴۷۵	۶۱/۳۷۳	مقدار ثابت
/.۰۰۰	۸/۶۱		/.۰۸۷	۰/۷۴۹	تعامل معلم و دانش‌آموز

جدول ۷ - ضرایب رگرسیونی ساختار فیزیکی مدرسه و کلاس درس روی هویت ملی

sig	t	ضریب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		مدل
			B	خطای معیار	
/.۰۰۰	۳۱/۶۳۲	/۰۳۰۴	۲/۱۶۹	۶۸/۶۰۳	مقدار ثابت
/.۰۰۰	۶/۴۷۸		/.۰۹۷	۰/۶۲۸	ساختار فیزیکی مدرسه و کلاس درس

جدول ۸ - ضرایب استاندارد (Beta) متغیرهای مانده در مدل رگرسیونی روی هویت ملی با کنترل متغیرهای پیشینه‌ای

متغیر پیش‌بین	مدل ۱	مدل ۲	مدل ۳
تعامل معلم و دانش‌آموز	.۳۹۱** (۸/۶۱)	.۳۲۱** (۶/۶۱)	.۲۶۳** (۴/۸۲)
ساختار فیزیکی		.۱۷۹** (۳/۶۸)	.۱۳۸** (۲/۶۹)
ساختار سازمانی			.۱۳۰* (۲/۲۶)
ضریب تعیین (R ²)	.۱۵۳	.۱۸۰	.۱۹۰
ضریب تعیین تعدیل شده	.۱۵۰	.۱۷۶	.۱۸۴
تعداد مشاهدات	۴۱۴	۴۱۴	۴۱۴

توجه: اعداد داخل پرانتز نسبت‌های "t" هستند.

*p<./05

**p<./01

در تحقیق خود نشان دادند که مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان بر تربیت شهروندی دانش‌آموزان نقش دارد. سعیدی رضوانی (Saeedi rezvani, 2001) در تحقیق خود نشان داد که برنامه درسی پنهان در درس بینش اسلامی دوره متوسطه نقش دارد. علیزاده اقدام و همکاران (Alizade aghdam & ect, 2010) در تحقیق خود نشان دادند که آموزش در ارتقای شاخص‌های هویت ملی دانش‌آموزان نقش دارد. ساری و داگانی (Sari dagani, 2009) در تحقیق خود نشان دادند که برنامه درسی پنهان بر احترام و توجه به مقام انسانی نقش دارد. ویز (Veiz, 2008) نشان داد که عوامل ضمنی مدرسه بر هویت ملی دانش‌آموزان تأثیر گذار است.

۲ - بین جو اجتماعی مدرسه و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. این موضوع در تحقیقات دیگر نیز مورد تأیید است از جمله ایزدی و همکاران (Izadi & ect, 2009) در تحقیق خود نشان دادند که برنامه درسی پنهان (با تأکید بر ساختار اجتماعی مدرسه) بر تقویت هویت ملی دانش‌آموزان نقش دارد. فتحی واجارگاه و واحد چوکده (Fathi vajargahi & Vahed chokadeh, 2006) در تحقیق

در جدول شماره ۸ مشاهده می‌شود که در مدل ۳ متغیرهای مستقل با کنترل متغیرهای پیشینه‌ای وارد مدل شده‌اند و توانسته‌اند ۱۹ درصد از کل واریانس هویت ملی را توضیح دهند.

جهت تمام متغیرها مثبت است. یعنی با افزایش در هر یک از این عوامل، میزان هویت ملی نیز افزوده می‌شود. بیشترین رابطه مربوط به متغیر تعامل معلم و دانش‌آموز است.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها می‌توانیم قضاوت کنیم که؛

۱ - بین مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. این موضوع در تحقیقات دیگر نیز مورد تأیید است از جمله ایزدی و همکاران (Izadi & ect, 2009) معتقدند که برنامه درسی پنهان بر تقویت هویت ملی در دانش‌آموزان نقش دارد. مهram (Mahram, 2006) نشان داد که مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در کاهش هویت علمی دانشجویان نقش دارد. فتحی واجارگاه و واحد چوکده (Fathi vajargahi & Vahed chokadeh, 2006)

علمی دانشجویان نقش دارد. حاجی (Haji, 2008) در پژوهش خود نشان داد که ساختار فیزیکی مدرسه بر منضبط ساختن دانش‌آموزان تأثیر دارد. کونیداری و آبرنوت (Konidari & Abernot, 2008) محیط کلاس درس بر یادگیری دانش‌آموزان نقش دارد.

از آنجایی که بین مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد؛ پیشنهاد می‌شود تا متولیان امر آموزش اعم از مسؤولان و دست‌اندرکاران گرفته تا مدیران و کارکنان مدارس مفهوم برنامه درسی پنهان و ضرورت و اهمیت آن را بدانند و این کار از طریق آموزش‌های ضمن خدمت و ... فراهم می‌شود. همچنین طراحان و برنامه‌ریزان در طراحی برنامه درسی به تمامی مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان توجه نمایند تا در فعالیت‌های فرهنگی و تربیتی مدارس، به میراث فرهنگی ایران، جغرافیای ایران و نماد و اسطوره‌های ملی توجه جدی شود. مسؤولان مدرسه جو اجتماعی مدرسه را شناسایی کرده، در جهت غنی‌سازی فرهنگ و ایجاد جو باز و متعامل در مدرسه تلاش کنند. همچنین به ساختار سازمانی مدرسه توجه نموده، از آثار سوء آن جلوگیری نمایند. نیز توصیه می‌شود که به امر فضای آموزشی در مدرسه اهمیت داده، اقدامات لازم را در جهت بهبود آن به عمل آورند و معلمان با مسائل اساسی تعلیم و تربیت - به ویژه حوزه برنامه ریزی درسی - در نظام آموزشی و با اصول، روش‌ها و الگوها، موضوعات برنامه درسی به ویژه برنامه‌ی درسی پنهان، آشنا شوند و رشد حرفه‌ای خود را ارتقا بخشیده، زمینه را برای ایجاد تحول در محیط‌های آموزشی و پیشرفت‌های کمی و کیفی نظام آموزشی و شکل‌گیری تعامل رفتاری مناسب فراهم سازند.

منابع

Abolhasani, Syed Rahim. (2008). Components of national identity, the research approach, Journal of Politics, Journal of the Faculty of law and political science, 38 (4) Page 1 of 22[Persian].

Izadi, S., lawyer, A. Mahmoud and heroic sacrifice, Razia. (2009). Investigate the role of the hidden curriculum in attitude to authority, strengthen national identity and globalization,

خود نشان دادند که جو اجتماعی مدرسه بر تربیت شهروندی دانش‌آموزان نقش دارد. مهدوی و پیلتن (Mahdavi & Piltan, 2009) در تحقیق خود نشان دادند که نوع تعاملات اجتماعی مدرسه بر هویت ملی دانش‌آموزان تأثیر دارد. ویز (Veiz, 2008) نشان داد که عوامل ضمنی اجتماعی و درس جامعه‌شناسی بر هویت ملی دانش‌آموزان تأثیر دارد.

۳ - بین ساختار سازمانی مدرسه و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. این موضوع در تحقیقات دیگر نیز مورد تأیید است از جمله؛ فتحی و اجارگاه و واحد چوکده (Fathi vajargahi & Vahed chokadeh, 2008) در تحقیق خود نشان دادند که ساختار سازمانی مدرسه بر تربیت شهروندی دانش‌آموزان تأثیر دارد. حاجی (Haji, 2008) در پژوهش خود نشان داد که ساختار سازمانی بر منضبط ساختن دانش‌آموزان تأثیر دارد. مهram (Mahram, 2006) ساختار سازمانی در کاهش هویت علمی دانشجویان نقش دارد. لمپ و سئال (Lempp & Seale, 2000) جو سلسله مراتبی و رقابتی برای دانشگاه تأثیر منفی دارد.

۴ - بین تعامل معلم و دانش‌آموز و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. این موضوع در تحقیقات دیگر نیز مورد تأیید است. از جمله فتحی و اجارگاه و واحد چوکده (Fathi vajargahi & Vahed chokadeh, 2006) در پژوهش خود نشان دادند که تعامل معلم و دانش‌آموز بر تربیت شهروندی نقش دارد. مهram (Mahram, 2006) نشان داد که مؤلفه‌های استاد و دانشجو و روش تدریس در کلاس در کاهش هویت علمی دانشجویان نقش دارد. لنگوت و میتچل (Langhout & Mitchell, 2008) تعامل معلم و دانش‌آموز بر یادگیری دانش‌آموزان نقش دارد و میان تجربیات معلم و دانش‌آموز رابطه وجود دارد. لمپ و سئال (Lempp & Seale, 2004) استادان ماهر در کیفیت آموزش نقش مثبت و مؤثری دارند.

۵ - بین ساختار فیزیکی مدرسه و کلاس درس و هویت ملی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. این موضوع در تحقیقات دیگر نیز مورد تأیید است. از جمله مهram (Mahram, 2006) در تحقیق خود نشان داد که مکان فیزیکی در کاهش هویت

- Alikhani, Mohammad Hussain and Mehr Mohammadi, Mahmoud. (2005). Evaluation of Unintended Consequences "hidden curriculum" of the social atmosphere of high school city and provide solutions to mitigate their negative effects. Scientific Journal - Journal Behavior Research, University control, No. 12, pp. 39-46 [Persian].
- Vajargah Fathi, Korosh. and Chukdeh Vahed, Sakineh.. (2006). Identify training injuries in the hidden curriculum of secondary education from the aspect of (females) teachers in Tehran ,presenting theoretical perspective and solutions for its improvement , the educational New Quarterly, Issue 17, No. 57/74 [Persian].
- Ghoorchian, Nadrqly. (1999). Analysis of the hidden curriculum, a new debate on the unknown aspects of teaching, Journal of Research and Planning in Higher Education, Teharn, Issue 5, Pages 48 to 68. www.noormagazine.ir [Persian].
- Gordon. (1999). Hidden curriculum, translated by Mohammad Davoudi, Journal of Science, N: 19, pp. 92-101 [Persian].
- Rose, A. (2001). Globalized identity crisis. Quarterly National Studies No. 10, consecutive 47 [Persian].
- Nia Luqman, M., Khamsyan, Ahmad and Mohammad Yeganeh, Tayebeh. (2011). Agreement and disagreement in terms of the components of national identity and its implications on the education system of Iran, Journal of Curriculum Branch, ninth year, the number of 6 (33) [Persian].
- Mehrmohamady, Mahmoud. (Recognizing the meaning and application of the hidden curriculum, Journal of Curriculum Studies, Second Year, No. 8, pages accessed 156 to 171 [Persian].
- Mahram, updated, quiet, Parviz, Ms. Dey, A. and Mehrmohamady, Mahmoud. (2006). Role of the hidden curriculum on students' academic identity Ferdowsi University of Mashhad, Journal of Curriculum Studies No:3 p.p 3 to 28 [Persian].
- Mahdavi, Seyed Mohammad Sadegh and Pyltan, Fakhr al-Sadat. (2009). Investigate the role of schools in shaping students' national identity, national Studies Quarterly 40 consecutive years, I, No. 4, pages 89 to 115 [Persian].
- Mansouri, A. and F., Azita. (2009). Crystallization of national identity in the textbook, national studies, ten years, 39 (3): 109- 136 [Persian].
- Delaware, Abolfazl.. (2010). Town, Identity and Politics in Contemporary Iran, the adoption of national identity and the Islamic Revolution of Iran, the dedication of Moses Najafi, Tehran, Zaman no publisher [Persian].
- Zamani, Bibi esfahany Ishrat and Nasr, Ahmad Reza. (2007). Physical, cultural and educational areas, primary school, four advanced countries of the world from the perspective of Iranian students and their parents, Journal of Educational Innovation, 6thYear, No. 23 [Persian].
- Haji, Samrand. (2008). Investigate the role of the hidden curriculum on students' disciplinary behavior of elementary school principals view of the city of Mahabad. Thesis, MS, unpublished curriculum planning martyr Beheshti University [Persian].
- Silver - J. Cullen, Alexander, William M. and Lewis, J. R. Arthur. (2008). Curriculum Planning for Better Teaching and Learning: Translating doctor Gholam Reza Quee nezhad, Mashhad: Astan Quds Razavi publishing [Persian].
- Saeedi Rezvani, Mahmoud. (2001). Hidden curriculum of high school courses and provide insight into the strategies used, unpublished Ph.D. dissertation, University of Tehran Teacher [Persian].
- Shareh Poor, Mahmoud. (2008) Sociology of Education, Tehran: Samt Press [Persian].
- Salehi Omran, E., Rezaei, A., need Azeri, Qumars and perfection, Karsalary. (2008). Evaluation according to the components of national identity in school textbooks, national Studies Quarterly, 9th Year, Number 3 [Persian].
- Alizadeh Eghdam, Mohammad Bagher, Shiri, and ojaqlou Mohammad, Sajjad. (2010). Role of education in promoting national indicators: Journal of Cultural Studies, Volume III, Issue 9, Pages 181 to 206 [Persian].
- Alikhani, Mohammad Hussain. (2003). Evaluation of Unintended Consequences (hidden curriculum) due to the social environment of high school, and provide ways to reduce its negative implications, unpublished Ph.D. dissertation, University of teachers trainer [Persian].

Konidari Victoria & Abernot.Yvan (2008). The way classroom functions: another hidden curriculum to be explored. International journal of sciences 3;1 c www.waset.org

Lempp Heidi & Seale Clive. (2004). The hidden curriculum in undergraduate medical education: qualitative study of medical students perceptions of teaching. In www.bmj. com

review the content of the book primitive Persian period, national studies in the tenth row 38, number 2, pages 27 to 46[Persian].

Maleki, Hassan. (2009). Curricula (action), Mashhad: Payam Andisheh Publishing company[Persian].

Najafi, Moses. (2010). Identity and the Islamic Revolution of Iran, Tehran :Zaman No publishing. [Persia].

Anderson Terry. (2002). Revealing the hidden curriculum of E-learning, Vrasidas, C.,&Glass, G. V.(in press). Editors, current perspectives in applied information technologies. Volum I: distanc learning. Greenwich, ct:information age publishing .

Anthony E.Greene .(2007). The hidden curriculum, university of phonix august.

Wyes -Jennifer. (2008). Teachers perceptions of the construction of national identity through the primary school social studies curriculum in malawi.this submitted to the faculty of the Virginia poloytechnic institute and state university in partial fulfillment of the requirement for the degree of master of sinence.

Marsh, C. (1997). Perspectives: key Concepts for understanding curriculum. New edution, the falmer press,33-39.

Mediha Sari & Ahmet Doganay. (2009). Hidden curriculum on gaining the value of respect for human dignity. Kuram reuygulamada egitim bilimleril educational sciences: theory 8 practice9 (2). 925-940

Langhout Reginal & Mitchell Cecilya. (2008). Engaging contexts: drawing rhe link between student and teacher experiences of the hidden curriculum. Jornal of community & applied social psychology J. community apple. Soce.psychol,18:593-614.

Myles Brenda Smith. (2009). A look in side the hidden curriculum.KS: Autism asperger publishing company .

landon John& Carr David. (1999). teachers and schools as agencies of values education: reflections on teachts perceptions part two: the hidden curriculum. Of Beliefs & values, vol.2,no.1, <http://www.informaworld.com> .